1

Můžeme si promluvit?

Rozhovor mezi matkou a dcerou

„Moje dcery mi dokážou v milisekundě zkazit náladu," říká žena, jejímž dcerám je okolo třiceti. Jiná žena mi vypráví: „Někdy telefonuji s mámou a všechno je v pohodě, ale pak najednou řekne něco, co mě tak vytočí, že prostě zavěsím. Později nemůžu uvěřit tomu, že jsem to udělala. Nikomu jinému bych nezavěsila."

Ale slýchávám i postřehy jako: „Nikdo mě nedokáže tak podpořit a povzbudit jako moje matka. Vždycky je na mé straně." A od matky dospělé dcery: „Mám obrovské štěstí, že jsme si s dcerou tak blízké, tím víc, že jsem se svojí matkou tak blízký vztah neměla. Velmi si toho cením, je to příjemné."

Matka a dcera pro sebe navzájem představují významný zdroj útěchy, ale i trápení. Mluvíme spolu lepším i horším způsobem než s kýmkoliv jiným. A tyto extrémy se vzájemně střídají v tomtéž vztahu matka – dcera. V nemocnici, kde byla ke konci života jejich matka, spolu jely

výtahem dvě sestry. „Jak se budeš cítit, až tady nebude?“ zeptala se jedna. Její sestra odpověděla, „Jedna část mne říká, jak to přežiju? Ta druhá říká bim bam, čarodějnice je mrtvá.“

Ta část dcery, která říká „jak to přežiju?“, vyjadřuje hluboké pojítko: nutkání mluvit s matkou může být instinktivní, téměř tělesná touha, ať už žije v sousedství, na opačném konci republiky, v jiném státě, anebo už nežije. Ale ta část, která vidí matku jako podlou čarodějnici – škodolibou ježibabu s magickými schopnostmi – odráží to, jak vybuchneme vzteky, když nám ublíží odmítnutím, vyjádřením nesouhlasu nebo tím, jak s námi pořád zachází jako s malým dítětem. Americká kultura stejně jako jednotlivci si v každodenním životě matku romantizují a démonizují. Poletujeme mezi „Za vše, čeho jsem kdy dosáhla, vděčím své matce“ a „Za všechny problémy v mém životě může moje matka“. Obě mínění jsou zapříčiněna silnými emocemi. Byla jsem ohromena tím, kolik žen mi v e-mailech, ve kterých mi vyprávěly o svých matkách, psalo „když tohle píšu, musím plakat“.

Žena coby matka se potýká s podobnými rozpory. Snadno ji může pohltit směsice obdivu, který pociťuje ke své dospělé dceři, a pocitu odpovědnosti za její blaho. Vyrovnat se tomu může jen bolest, kterou pociťuje, když se snaží pomoci nebo jen zůstat v kontaktu, ale je odmítnuta či dokonce za své vměšování podrobena zdrcující kritice. Samotný fakt, že tyto výkyvy pokračují i poté, co její dcera dávno dospěla, je překvapením, a ne zrovna příjemným. Žena kolem šedesátky to vyjádřila takto: „Vždycky jsem si myslela, že až bude dcera dospělá, bude po problémech. Budeme kamarádky, budeme si to užívat. Ale pak zjistíte, že stárnete, přijdou různé bolesti, a pak ještě ke všemu všelijaké komplikace s dcerou. Je to smutné.“

Malá jiskřička, velký výbuch

Ještě smutnější – a překvapující – je, jak i drobná a zdánlivě nevinná poznámka může zranit city nebo způsobit hádku. Tady je příklad od studentky jednoho z mých kurzů Kathryn Ann Harrisonové.

„Ty chceš ta rajčata krájet na čtvrtky?“ zaslechla Kathryn při přípravě salátu svou matku. Kathryn ztuhla a zrychlil se jí tep. „No, chtěla jsem,“ odpověděla. Matka odvětila: „Aha, dobře“, ale tón v jejím hlase a výraz ve tváři přinutil Kathryn, aby se zeptala: „To je špatně?“

„Ne, ne,“ opáčila matka. „Jenom že já osobně bych je nakrájela na kolečka.“

Reakce Kathryn byla stručná: „Fajn.“ Když však krájela rajčata – na kolečka – říkala si, copak nemůžu nic udělat, aniž by mi moje matka dávala najevo, že bych to měla dělat jinak?

Vsadila bych se, že Kathrynina matka se prostě zeptala na krájení rajčat. Existuje vůbec něco bezvýznamnějšího? Její dcera se však nasupila, protože slyšela skrytý smysl „Nevíš, co děláš. Já to vím líp.“

Jestliže dcera naštvaně, nebo dokonce vztekle reaguje na drobné, zdánlivě nevinné poznámky, matka začne mít pocit, že se pohybuje po tenkém ledě. Musí vážit každé slovo.

Matčiny otázky a poznámky, které mohou budit dojem, že by dcera měla dělat věci jinak, mohou vyvolat nepřiměřenou reakci, protože upozorňují na jeden ze zásadních hlavolamů ve vztahu matka – dcera: dvojsečnost blízkosti a nadvlády. Mnoho matek má ke svým dcerám tak blízko, jak jen to je možné.

Taková důvěrnost však s sebou vždycky nese potřebu, vlastně přání přemýšlet nad tím, jak naše činy ovlivní druhou osobu, z čehož může pramenit pocit, že svůj vlastní život už neovládáme. Jakékoliv slovo nebo krok, zamýšlené v duchu sblížení, mohou být pochopeny jako náznak, že se nás druhá osoba snaží ovládat. Tato dvojsečnost se jasně projevila v postřehu jedné ženy: „Moje dcera mi telefonovala každý den,“ vypráví. „Byla jsem ráda. Ale pak přestala. Chápu to. Vdala se, nemá čas, měla pocit, že musí povolit pouta. Chápu to, ale přesto mi ty telefonáty chybí.“ Dvojsečnost blízkosti a kontroly se zrcadlí ve frázi „povolit pouta“. Slovo „pouta“ evokuje spojení „těsné pouto“, ale také „spoutání“, být svázaný, nebýt volný.

A ještě existuje další důvod, proč i drobná poznámka nebo návrh mohou jít na nervy: mohou působit jako vyslovení nedůvěry. Je to nepříjemné od kohokoliv, ale když přijdou od osoby, na jejímž názoru záleží nejvíc – od matky – pak je to obzvlášť bolestivé.

Jakkoliv se to matce může zdát podivné, i ta nejmenší poznámka může zaostřit na velký otazník, který visí nad téměř každou konverzací mezi matkou a dcerou: Vidíš mě takovou, jaká jsem? A je to, jaká jsem, v pořádku?

Když se zdá, že matčiny poznámky vůči dceři (případně dceřiny poznámky vůči matce) odpovídají na tyto otázky kladně, je to naprosto uklidňující, celý svět je v pořádku.

Když však její slova naznačují, že odpověď je nebo bz mohla být „ne", že s naším počínáním není něco v pořádku, pak dcera (a později v životě matka) může mít pocit, že se jí začíná chvět půda pod nohama. Začne pochybovat o tom, jestli všechno, co dělá, a tedy i ona sama je v pořádku.

Nechceš jít *takhle* oblečená, že ne?

Loraine trávila týden na návštěvě u své matky, která žije v penzionu pro seniory. Večer se chystaly sejít na večeři do jídelny. Když Loraine mířila ke dveřím, její matka zaváhala. Prohlédla si dceru od hlavy až k patě a zeptala se: „Nechceš jít *takhle* oblečená, že ne?"

„Proč ne?" zvednul se Loraine krevní tlak. „Co je na tom špatného?"

„Víš, tady se lidé snaží k večeři oblékat hezky, to je všechno," vysvětlila jí matka, přičemž svou dceru dál urážela, když jí naznačovala, že není hezky oblečená.

Matčiny negativní otázky byly Loraine vždycky proti srsti, protože to samozřejmě vůbec nebyly otázky. „Proč vždycky odsuzuješ moje oblečení?" zeptala se.

Nato se na ni matka podívala tak ublíženým pohledem, jako by Loraine byla ten hulvát. „Neodsuzuji," protestovala. „Jen mě napadlo, že by sis možná chtěla obléct něco jiného."

Pochopit rozdíl mezi tím, co Loraine slyšela, a tím, co její matka řekla, znamená rozlišit mezi sdělením a jeho skrytým významem. Když řekla „Neodsuzuji", Lorainina matka měla na mysli sdělení, doslovný

význam slov, která vyřkla. Nesouhlas, který slyšela Loraine, byl skrytým významem – to znamená ukrytý pod matčinými slovy. Význam všeho, co vyslovíme, má tyto dvě roviny. Význam sdělení leží ve slovníkových definicích slov. Na tom se většinou všichni shodneme. Už se však neshodneme na způsobu *interpretace* slov, protože ta tkví ve skrytém významu – význam se skládá ze způsobu, jak je něco řečeno, nebo i ze samotného faktu, že je to vůbec vyřčeno. Emotivní reakce často vyvolává právě skrytý význam.

Když Lorainina matka řekla „Neodsuzuji", odvolávala se na doslovný význam, schovávala se za sdělení samotné a přijala zodpovědnost jen za doslovný význam svých slov. Když se odvoláváme na doslovný význam, vyřešit spor je složité, protože se nakonec dohadujeme o významu sdělení, ačkoliv vás vlastně vytočilo skryté sdělení. Není to tak, že by některé výroky obsahovaly skrytá sdělení a významy a jiné nikoliv. Všechno, co řekneme, v sobě má skryté sdělení, které naznačuje, jak si mají lidé naše slova vyložit: Myslí to vážně, nebo je to vtip? Obtěžuje jej to, nebo je to dobrá vůle? Většinou si skrytá sdělení vyměňujeme a vysvětlujeme bez povšimnutí, neboť mluvčí a posluchač se na významu shodnou. Pouze tehdy, když skrytý význam, který mluvčí zamýšlí – nebo přiznává – neodpovídá tomu, který posluchač přijímá, si jej všimneme a věnujeme mu pozornost.

Když si Loraine vyložila matčinu otázku jako známku nesouhlasu, vycházela z předchozích rozhovorů. Nesčetněkrát, ať už při této návštěvě nebo předchozích, slyšela svou matku říkat: „Co to máš zase na sobě?" V tom je ten zakopaný pes. Cokoliv je vyřčeno mezi matkou a dcerou, může potěšit srdce, ale i zvednout mandle. Jejich vzájemné rozhovory mají dlouhou historii, sahající doslova k počátkům dceřina života. Cokoliv tedy některá z nás v určitý moment řekne, nabírá význam nejen z právě vyřčených slov, ale ze všech vzájemných rozhovorů v minulosti. Platí to v kladném i záporném smyslu. Začneme od sebe navzájem očekávat jistý typ reakcí a to, co slyšíme, jsme připraveny vyložit si ve známém duchu.

Dokonce i dar, gesto, jehož vzkaz je jasný – sblížení – může nést skrytý vzkaz kritiky v kontextu konverzace, která se odehrála v minulosti. Když dcera daruje matce umělkyni dárkový poukaz do nóbl obchodu